

Poliitika ja poliitiline tegevus

Prof Ülo Vooglaid (RiTo 2), Eesti Õigusinstituut

Poliitiline tegevus eeldab teadmisi oskusi ja kogemusi

Katse tuua riigi toimimine koos selle otstarbekuse, efektiivsuse ja intensiivsuse tegurite ning hindamise kriteeriumitega avaliku arutluse objektiks, on omamoodi julgustükk ja mitmes mõttes kunagi tulevikus ehk isegi tähelepanuvääriv fakt. Poliitikal on rahva tulevikku mõjutavate (sageli määravate) tegurite kompleksis oluline osa; mitte väiksem, kui õigusel, majandusel, kultuuril vms. Paraku ei ole poliitikat kuigi palju käsitletud. Igatahes ei saa poliitikale osutatavat tähelepanu võrrelda õigusele või majandusele osutatavaga. Sellist isikut, kes end ühtäkki juristikks kuulutab, ei ole võimalik tõsiselt võtta isegi mitte Eestis. Poliitikuks hakanute kohta aga öeldakse mõnikord midagi alles siis ja pärast seda, kui nad on mingi jõhkra teoga hakkama saanud, kuskil midagi kapitaalselt nässu ajanud või on jätnud tegemata selle, mis oleks pidanud tingimata tehtud saama.

Igaüks näeb, et Eestil ei läinud kümnet aastatki ja juba on siin selgeks saamas, et ka poliitikas tegutsemine eeldab mingeid teadmisi, oskusi ja kogemusi. Tõsi küll, veel ei ole selge, kas igat liiki saadikutel ja ametnikel oleks vaja midagi teada ka inimese, ühiskonna ja kultuuri kohta; kas neil oleks vaja vallata mingeid prognoose, tunda tegelikku olukorda, saada aru mingitest seostest ja sõltuvustest ühiskonnas ja kultuuris, mis kujundavad iseregulatiivselt funktsioneeriva, muutuva ja areneva süsteemi.

Esialgu on veel segasevõitu, kas poliitikul oleks vaja endas ja maailmas orienteerumiseks ka maailmavaatelist selgust ja maailmapilti, mis võimaldaks *toimuvast aru saada ja mõista teisi inimesi* siin ja mujal, varem, praegu ja tulevikus.

Käesoleva kirjutise autoril ei olnud ülesannet esitada poliitika kui süsteemi süsteemset ja kompleksset käsitlust. (Näis, kas millalgi selline vajadus tekib, kes sellise teksti tellib ja kes (milline uurimisasutus, kelle teaduslikul juhendamisel) sõandab sellise mõttetöö (ilma vastava uuringuta) ette võtta.) Esialgu tuleb kõigil, nii poliitikutel, politoloogidel, ajakirjanikel kui ka toimetajatel leppida argiteadvuse tasandil aetavate juttudega, kus operatsioonalselt määratletud mõisteid ja mudeleid nendevaheliste seoste analüüsimiseks ja iseloomustamiseks ei ole. Olukorras, kus põhimõisted on määratlemata, ei ole mõtet opereerida definitsioonide, klassifikatsioonide ega ekstrapolatsioonidega ja luua uusi süsteemseid mõttekonstruktsioone, sest inimesed ei saa üksteisest küllalt täpselt aru.

Esialgu tuleb poliitikast kõnelemisel ikka veel leppida fragmentidega, kogemustest tuletatud arvamustega, kuskil kunagi elanud asjatundjate (kontekstist ja ajast välja rebitud) hinnangutega, teistest riikidest ja institutsionaalsetest süsteemidest üle kantud tõdedega, ja lohutada üksteist, et mõnel naabril ei ole sedagi teadmist, oskust ja kogemust, mis meil on kuidagi kujunenud.

Võimalik, et inimesed on maailma paljudes paikades selgeks saanud suhteliselt lihtsa tõe: *poliitikaga tegelemise korral ei ole võimalik saada poliitika kohta mitte midagi peale enam või vähem korreksete kirjelduste ja/või meelevaldsete spekulatsioonide*. Poliitika kui fenomeni koosseisu ja struktuuri, nagu ka poliitilist tegevust või poliitilist tegevust soodustavaid ning raskendavaid tegureid, on suhteliselt lihtne kirjeldada. Needki võivad olla üpris huvitavad ning õpetliku ivaga. Kirjeldused on kahtlemata vajalikud, aga nendega ei ole võimalik piirduda.

Poliitika kui probleemi avamiseks on vaja lisaks kirjeldustele ka

- kujutlust kultuuriseostes mõistlikuks või sobivaks peetavast normiks kujunenud poliitikast,
- praegu siin aetava poliitika võrdlust varem siin ja mujal aetud poliitikaga,
- teadmist eri liiki poliitika toimetest jne.

Poliitika omandab tähenduse ja muutub arusaadavaks ÕIGUSE foonil; niisama, nagu õigus muutub (võib muutuda) arusaadavaks vaid poliitika foonil.

See kirjatükk on mõeldud nendele poliitikutele ja poliitikahuvilistele, kes püüvad saavutama professionaalset taset; kas praktiku, teoretiku, metoodiku või metodoloogina.

Autor ei ole lootnud ega looda, et need poliitikud ja ametnikud, kes riigi, maakonna, linna või valla tasandil mulje loomiseks ringi askeldavad ja niisama paberites siblivad, seda lugu pikisilmi ootavad – vaevalt nad seda üldse loevad. Veel vähem võib arvata, et “siiberdajad” hakkavad seoses mingi artikli ilmumisega analüüsima enda, oma erakonnas, maakonnas ja riigis või väljaspool seda toimuvat poliitilist tegevust ja selle tulemusi–tagajärgi.

See artikkel on kirjutatud neile, kes tahaksid pühenduda, kes soovivad teha arusaadavaid põhjendatud järeldusi oma ja võitluskaaslaste senise tegevuse kohta. Abistada saab neid, kes tahavad käituda ausalt, analüüsida olevikku, minevikku ja tulevikku, kes suhtuvad oma ja kolleegide poliitilisse tegevusse vastutustundega ning tahavad teha täiustusi enda, oma tegevuse ja tulemuste parandamiseks.

Autor pidas võimalikuks käsitleda poliitika mõningaid teoreetilisi, metodoloogilisi ja metoodilisi küsimusi üksnes selleks, et *äratada entusiaste kaasa ja edasi mõtlema*. Kui meil õnnestuks siduda ühiskonnateooria ja praktika kaasaegsete paradigmat kontekstis, siis võib Eestis hakata hellitama lootust, et meil ei tule häbiga kõrvalt vaadata arukate rahvaste kiiret arengut.

Poliitikul on raske saavutada mingit edu praktikas; selleks peab olema tark ja ettenägelik. Suhteliselt lihtne on kõik ära keelata, seisma panna, sassi ajada, välja naerda, absurdiks keerata vms. Sellega saavad ladusalt hakkama igasugused tegelased.

Selliste poliitiliste otsuste tegemiseks, mille pärast ei oleks vaja mõne aja pärast silmi peita või emigreeruda, on vaja eriti suurt asjatundlikkust (professionaalsust). Vaja oleks tunda tegelikku olukorda, olusid ja situatsiooni nii siin ja praegu kui ka mujal, lähemas ja

kaugemas minevikus. Poliitiliste otsuste tegemine eeldab nende seoste ja sõltuvuste süsteemi tundmist, mis vastastikuses põimingus (sündroomidena) toimivad soodustavalt ja/või raskendavalt ning kujundavad ettenägemisvõime. Poliitilised otsused on põhimõttelised otsused, millega fikseerub ennekõike poliitik kui isiksus ja subjekt või kellegi käes lükata-tõmmata olev manipuleerimise objekt. Sama ilmneb ka muude subjektide – juhtkondade, erakondade või nende mingite kogumite kohta.

Poliitika on igal juhul subjektist tulenev st subjektiivne

Objektiivsed saavad olla nii- või naasuguse poliitika tegurid: loodus, maavarad, majandus, geograafiline asend, teedevõrk, energeetiline potentsiaal, sõda, okupatsioon, aga ka kultuuritase, sh puhtus, täpsus, ausus, käitumise stereotüübid, rahva tervislik seisund (loe: füüsilise, vaimse ja sotsiaalse heaolu ühtsus, mitte haiguse puudumine või invaliidsus!), haridus (loe: ühiskonna ja kultuuri funktsioon, mis ilmneb erialase, kutsealase, ametialase, elualase, kaitsealase, tunnetusalase, õppealase, loomealase jne ettevalmistuse ühtsusena, mitte koolis käidud aastate arv või lõpetatud õppeasutus!), elujõud, mida iseloomustab mitte ainult iive ja suitsiidid, vaid ka ettevõtlikkus, kodukorrastus, loodushoid, osalemine ühiskonna- ja kultuurielus, spordis, korrakaitstes jms. Hinnang, mille poliitikud annavad seni tehtule ja saavutatule (juhtunule), vertikaalsele ja horisontaalsele sidele, seostele ja sõltuvustele, võtmeisikutele ja nende enam ja vähem ustavatele vasallidele, nende tegevusele, tegevuse eeldustele, tulemustele ja tagajärgedele, iseloomustab päris hästi eeskätt hinnangu andjaid, s.o poliitikuid endid ja seejärel (võib-olla) ka tegelikku olukorda, olusid ja situatsiooni, nende muutumise tegureid (sh eesmärke ja nende saavutamiseks valitud vahendeid, tegutsemise printsiipe ja hindamise kriteeriume), hindajate ja tegijate omavahelisi suhteid, aga ka suhteid “ümberkaudsetega”, kellega peab (või ei pea?) võimalikult hästi läbi saama (loe: suhted naabrite, sõprade ja vaenlastega, pankade, kindlustusagentuuride ja liisingufirmadega, maksuameti, turvafirmade ja teiste oma olemuses parasiteerivate asutustega), olusid, olukorda ja situatsiooni, tegutsemise suunda, konteksti, eesmärkide otstarbekust, protsessi efektiivsust ja intensiivsust, võimalikke kõrvaltoimeid jms. Inimesed, kes soovivad (peavad ainsu võimalikuks) poliitikas väärilikalt käituda, peaksid tõesti tõdema, et hindamine on üpris keeruline, väga head ettevalmistust nõudev tegevus. Kaugelt paistab, et sugugi mitte kõik poliitikud ei ole saanud veel aega hindamise nüanssidesse süvenemiseks. Enamgi veel – sageli on alust arvata, et mõned poliitikud peavad võimalikuks just meelevaldsete hinnangute andmise õigusega rõhutada oma erilist (poliitiku!?) positsiooni. Ebardlike hoiakute, kerklase suhtumise ja väärliku käitumise juurtest on praegu raske kirjutada, sest vastavaid uuringuid ei ole. Iga kaine mõistusega inimene peaks saama kõrvalise abita aru, et need põhjused oleks vaja avastada, sest alles seejärel avaneb võimalus neid vähendada või koguni kõrvaldada.

Põhjendamatult, mingite manipulatsioonidega n-ö *poliitiku* rolli sattunud (pugenud) inimesed paistavad hästi välja; neid iseloomustab hoolimatus, harimatus, kultuuritus, karistamatus, korporatiivsus, valetamine, petmine, kõrkus ja tigidus teisitimõtlejate suhtes koos alandlikkusega nende suhtes, kes koostavad nimekirja järgmisteks valimisteks.

Miks oleks vaja poliitikat tundma õppida?

Kas professionaalsuse nõue on poliitikas põhjendatud?

Vaevalt küll tahaks keegi vaielda selle üle, kumb on tähtsam, kas aeg või ruum. Selle üle, kumb on tähtsam, kas poliitika või õigus, vaidleksid paljud. Õigus kui ühiskonda stabiliseeriv süsteem omandab mõtte eeskätt poliitika kui ühiskonda labiliseeriva süsteemi foonil. Elamise aluseks ei kõlba üks ega teine; elamine osutub võimalikuks õiguse ja poliitika kui dialektiliste vastandite ühtsuse (dünaamilise tasakaalu) korral. Ajalugu on täis näiteid selle kohta, et kui poliitikud pääsevad seaduse (rahva varasemate esindajate poolt loodud ja käitumiskultuuriks fikseerunud väärtuste ja normide, müütide ja tabude) kontrolli alt välja, siis kalduvad nad meelevaldselt laamendama sellesama rahva arvel, kellelt nad said mandaadi poliitiliseks tegevuseks. Kui aga poliitikutel õnnestub õigus farsiks keerata, on varsti käes täielik korralagedus ning varsti ka nii jääk ja range "kord", et iga tegevuse eest võib ükskõik keda lahti lasta või kinni panna. Seejärel on ainult ajaküsimus, millal hakatakse andma 25+5 aastat sunnitöölaagrit ja asumist eluohtlikult karmis keskkonnas. Totalitaarses poliitilise diktaadiga riigis on iga inimese ja asutuse-organisatsiooni tegevus täpselt reglementeeritud nii, et keelatud on kõik, mis ei ole spetsiaalselt lubatud. Õigused muutuvad siis tegelikult kohustusteks. Otsustamise asemel on siis võimalik vaid (kellegi teise tehtud) otsuseid vastu võtta. Kasvama ja tugevnema hakkavad sellised üksused, mille koosseis ja struktuur tagab

1. salatsemise ja
2. põhjendamatu autoriteedisüsteemi kasvu.

Võim läheb siis rahvalt üle ametnike kätte.

Elu muutmiseks ja ajaga kaasa (ajast ees) liikumiseks ei jää iseseisvalt tegutseda soovival kodanikul või kodanike mingil rühmitusel totalitaarses ühiskonnas (perekonnas, koolis, asutuses-ettevõttes-organisatsioonis jne) muid legaalseid võimalusi, kui üritada elada kahekolmekeelset elu: mõelda üht, rääkida teist ja teha kolmandat. Tõsise tahtmise korral on alati saanud ja saab ka edaspidi igaüks oma rahvast teenida. Küsimus on ainult selles, millise hinnaga, kas otseselt või kaudselt, avalikult või varjatult, kas sellise arvestusega, et resultaadid peaksid ilmnema kohe ja siin või hiljem ja mujal, konkreetsetes kohtades või kõikjal.

Need poliitilised rühmitused, kellel õnnestub ebaseaduslikult (osava valetamisega välja petetud häälte abil) saavutada poliitilises võitluses niisugune positsioon, mis annab õiguse teha ja muuta seadusi, hakkavad oma "õigust" otsekohe erilise usinusega kasutama. Meelevaldse käitumise esimeseks ülesandeks tundub olevat opositsioon nurka suruda. Koos töötamisest, eriti aga koostööst, ei saa sel juhul varsti juttugi olla ja valdav osa saadikute ning nõunike ajast, energiast ja tähelepanust kulub üksteise isoleerimiseks ja tõrvamiseks, info varjamist ja võltsimist võimaldavate süsteemide loomiseks, mingite lõksude kavandamiseks, luukerede otsimiseks, kompromiteeriva info kogumiseks, vastaspoolelt tulnud parandusettepanekute naeruvääristamiseks jne.

Sõda positsioonis ja opositsioonis olevate jõudude vahel paisub aeg-ajalt üle selle piiri, mida saab kultuuri tunnustav inimene kuidagi talutavaks pidada.

Põhjendamatult võimu juurde sattunud isikud kuulutavad seaduse nimel ja toel vabamõtlejad riigireetjateks, teisitimõtlejad dissidentideks, lihtsalt mõtlejad isemõtlejateks, kellest kõigist oleks vaja *lojaalsetel ja mõistlikel riigitruudel kodanikel* eemale hoida. Halvemal juhul pannakse "isemõtlejad" kinni, lastakse lahti või saadetakse linnast maale ja maalt välja; mõned suursaadikuks, mõned kaubandusesindajaks või selliseks pagulaseks, kes saab elada oma loomuliku surmani üksnes peitumise korral.

Poliitikud teavad sageli ka seda, mida "lihtsurelikud" ei saa kuskilt kunagi teada. *Info on poliitikute aktuaalse võimu allikas*. Seetõttu on poliitikud sageli eriti mures enda kontrolli alt väljas oleva, eeskätt mingite teaduslike uuringute kaudu hangitud või statistiliste kokkuvõtete kaudu laekunud info pärast. Kiivalt püüavad poliitikud saavutada ja hoida monopolset positsiooni ajakirjanduses ning teistes info- ja/või interpretatsiooniallikes. Infoallikate ümber askeldab alati isikuid, kes loodavad maha saada mingi poliitilise teoga või vältida selle toimumist. Võim (loe: poliitiliste otsuste tegemise ja igasuguse kontrollimise õigus) saavutatakse poliitilise tegevuse kaudu, ent poliitiline positsioon (valimistulemus) sõltub eeskätt kommunikatsioonivälja valdamisest.

- Mida oleks võimalik arvata sellise riigi poliitikutest ja poliitikast, kus televisioon, raadio ja ajakirjandus on omavahelise kähmluse käigus teadlikult või kogemata maha müüdnud neile, kelle huvid ei ole eestlaste huvid?
- Mida peaks arvama sellisest riigist (loe: sellise riigi valitsusest), kus statistikat kas ei ole üldse või on statistika nime all uskumatu kaos?
- Mida arvata tänapäeval inimesest (poliitikust), kes peab võimalikuks tegutseda üldistatud infota?
- Mida arvata sellisest riigist, kus infotehnoloogia hankimiseks ja riistvara uuendamiseks peetakse võimalikuks kulutada (kasutada?) kümneid ja kümneid miljoneid, kuid ühiskonnas kulgevate protsesside ja ühiskondlike nähtuste põhjuste uurimiseks (loe: ühiskonnas ja kultuuris orienteeruvate inimeste ette valmistamiseks vajalike eelduste loomiseks) ei ole ette nähtud sentigi?

Poliitika toimib objektiivselt, inimeste tahtest sõltumata

Poliitiline otsus mõjustab igal juhul elanikkonna mingite kategooriate positsiooni, suhteid ja suhtlemist; keegi saab valikuvabaduse suurenemise kaudu uusi võimalusi ja kellegi ette kerkivad uued tõkked, piirangud, ohud ja kohustused. Elanikkonna mingi osa õnn ja rõõm ei saa olla täiuslik, kui seda on üritatud saavutada teiste osade õnnetuks muutmise teel. Samas ei ole mõtlemis- ja vastutusvõimelistel poliitikutel võimalik eelistada selliseid poliitilisi lahendusi, mis tähendaksid tegelikult rahvuslike huvide reetmist ja viiksid okupatsiooni tagajärgede põlistamisele. Poliitilised otsused on enamasti erakordselt rasked. Eksimise võimalusi on peaaegu alati sadu; õigesti toimimise võimalusi üsna vähe. Rahuldavaks osutuvad vaid kompromissid: sellised lahendused, milles osapooled lepivad osaga sellest, mida nad esialgu soovisid.

Eriti raske on poliitikul mõelda oma peaga ja käituda oma mõistust mööda, oma parima äratundmise järgi. Paljude poliitikute selja taga on mingi hulk “kiibitsejaid” (oma- ja välismaiseid nõunikke, endisi ja tulevase investoreid, suuri ja väikseid, lähedasi ja kaugeid lobimeistreid jt), kes üksteise võidu enam-vähem avalikult suruvad peale oma (“meie sõpruskonna”) seisukohti, mille ignoreerimise korral võidakse visata välja ja lasta lahti, kuid mille eelistamise ja järgimisega võib kergesti kaasneda rahva põlgus ja häbi või mõne aja pärast koguni “istekoht” mõnes kinnipidamisasutuses.

Enamus saab end poliitiliste otsustega vähemusele peale suruda, teerulli kombel teised laiaks litsuda ja “ärategemise” puhul käsi hõõruda ja hõisata. Nagu teada, “vaenlane ei maga”. Esimesel võimalusel (enamasti ka enne seda!) püüavad võidetud ja häbistatud inimesed oma vaenlasele kätte maksta. Nii võibki juhtuda, et oma rahva teenimise ja riigi arengu eelduste loomise asemel hakkavad (peavad?) poliitikud tegelema vastasrinna mustamise, tõrjumise, sohu sokutamise, infost ja ametikohtadest ilma jätmise jms.

Kord on *Vestmanid* ja siis jälle *Piibelehed* peal Kõik see võib muuta poliitika ja poliitikud, nende erakondlikust kuuluvusest, arukusest ja töökusest hoolimata, rahva silmis naeru- või koguni häbiväärseks. Seda nähtust nimetatakse *võõrdumiseks*. Võõrdumine ilmneb passiivseks jäämisena ja eemale tõmbumisena. Võõrdumine võib üle kasvada *indo-lentsuseks*. Need inimesed, kes võõrdumise tegureid tunnevad, ei peaks imestama, et valimas käib üha väiksem osa elanikkonnast. Rõõmustama peaksid nad selle üle, et veel ei ole välja kujunenud *võõrandumist* ja sellest johtuvat *globaalset rollikonflikti*, mil *ühed ei saa ja teised ei taha enam vanaviisi elada*.

Eelöeldu kokkuvõtteks – poliitika on subjektiivne, kuid igasuguste poliitiliste otsuste tulemused ja tagajärjed on objektiivsed. Mõnevõrra paremini, kui kellelgi varem on õnnestunud, sõnastas selle mõtte Venemaa kunagine peaminister Tõernomõrdin: “Tahtsime teha paremini, aga välja tuli, nagu alati.” Paraku ei jätkunud temalgi julgust küsida: “Miks?” Suhteliselt lihtne on teha vasakule ja paremale kriitilisi märkusi selle kohta, mis kõik on kehvasti. Sellest ei tulene ega järeldu veel kuigi palju. Vaja oleks öelda midagi tegeliku olukorra, olude ja situatsiooni (kujunenud seisundi), muutumise suuna ja intensiivsuse, protsesside ja nende *põhjuste* (enamasti ka *põhjuste põhjuste*) ning nende püsimise või muutumise tendentside *põhjuste* kohta. Selleks on vaja teadmisi ühiskonna kui institutsionaalse süsteemi ja kultuuri kui holograafilise süsteemi funktsioneerimise, muutumise ja arengu seaduste ning nende ilmnemise seaduspärasuste kohta. Igat liiki andmed saavad muutuda informatsiooniks alles interpretatsiooni korral; see aga on võimalik vastavate teooriate raames. Interpreteerimine eeldab metodoloogia ja metoodika tundmist. Vastasel juhul kukub välja jukerdamine kellelegi mingi mulje jätmiseks ja tegeliku olukorra varjamiseks. Napoleon Bonaparte jättis maha tähelepaneku, mille väärtus ei vähene: “*Kõiki saab petta korra, paljusid saab petta mitu korda; ei ole võimalik petta kõiki kogu aeg.*”

Järeldus: ühiskonna- ja kultuurivõhik isik (grupp, erakond) ei saa parimagi tahtmise korral poliitikas asjatundlikult tegutseda. Poliitikas osalemine on ennekõike kõlbeline probleem. Erakonnal ei sobi kutsuda oma nimekirja häältekorrajaks isikuid, kes on saanud teatuku- tuntuks mingites avalikkusele laialt avatud seostes (lauljana, sportlasena, reporterina,

füüsikuna, keemikuna, agronoomina vm), kuid kellel ei ole ettevalmistust inimese elu ja elukeskkonna, ühiskonna ja selle toimimise seaduspärasuste ning kultuuri kohta. Igaüks neist (enamasti tublidest inimestest!) võib ehk sobida tegutsema ka poliitikuna, aga alles siis, kui nad on saavutanud selleks ülimalt vastutusrikkaks tegevuseks vajaliku pädevuse. Vastasel juhul tuleb pidada pürgimist poliitikasse kõlvatuks teoks ja erakonda, kus selliseid tegusid soodustatakse või koguni mahitatakse, väärituks.

Võib olla päris kindel, et läheb aega, mis läheb, aga rahvas tabab ära, kes on kes ja siis on hilja seletada *à la "Meie oleme tunduvalt paremad, ausamad, töökamad, kui siamaani võimul olnud inimesed. Hääletage meie poolt!"* Kuski kukub kell. Vääritu käitumise tõttu kaob rahval usk ja usaldus ning piltlikult, maameeste meele, *"tuleb siiber ette"*. Kui selline ärevaks tegev seos kujuneb, ei ole enam tähtis, kes räägib ja mida räägitakse. Siis ei usuta enam kedagi ega midagi.

Demokraatia on kultuuri ja hariduse funktsioon (objektiivne kaassõltuvus). Ühiskond (perekond, kogukond, organisatsioon) kujuneb demokraatlikuks sedamööda, mida enam saavad ühiskonna liikmed (tegelikult, mitte mängult!) osaleda otsustamises. Otsustamisele eelneb arutamine; arutamisele eelneb selle süsteemi ja metasüsteemide tundmaõppimine, mille üle arutatakse. Arutamisest, veel enam otsustamisest osa võtmise eelduseks on igakülgne *informeeritus ja kogemus*.

Osaliselt informeeritud inimesed on petetud. Kogemusi saab inimene omandada vaid vahetu praktika kaudu, millega kaasneb emotsionaalne läbielamine. Kogemuste vahetamine, millele rajati nõukogude ajal eriti suuri lootusi, ei ole võimalik.

Seetõttu on nn *suures poliitikas* osalemise tähtis eeldus osalemine väiksema ulatuse ja toimega otsuste tegemises. Nii, nagu ei ole võimalik õppida raamatust ujuma, ei ole võimalik õppida loengutel poliitikuks. Ujuma õppimiseks on vaja ka vette minna; poliitikas osalemiseks on vaja lisaks mitut liiki õppele ka otsustamis- ja organiseerimispraktikat, milles oleks võimalik läbi elada nii õnnestumisi kui ka äpardusi, rõõmustada edu ja kurvastada ebaedu üle. *Tahe* (tahtejõud) karastub raskuste ületamise protsessis.

Poliitikas edu saavutamise väga oluliseks eelduseks on energia. Keerukas põhimõttelise iseloomuga tegevuses, kus tõukejõuks on südametunnistus, võib hoo ja hoobi vahe väga väikseks jääda. Mõnikord kestavad debadid ööpäevaringselt, mõnikord tuleb nädalate ja kuude kaupa aina tulistada nii, et laadimiseks ei ole ühtki silmapilku; ei korralikku lõõgastust, ei seminari ega sümposiumi. Pinge ja väsimus võivad hakata ladestuma ja ühel halval päeval selgub, et tasakaaluka ja tähelepaneliku inimese asemel on neurootik, psühhopaat, paranoik (NB! Selliseid diagnoose võib panna vaid eriarsti paberitega isik – psühhiaater.) või lihtsalt unine, tüdinenud ja tülpunud, tige, jäme, hoolimatu ja ükskõikne küünik. Asteeniline seisund ja kurnatud olek, milles ei saa kuigi hästi puhata ka sel juhul, kui ükskord aega tekib, võib põhjustada omakorda raskemaid tervisehäireid, rääkimata mõtte- ja tegevusvääratustest, konfliktidest, kogemata lendu lastud lausetest, aluseta kahtlustest, katteta lubadustest jms.

Krooniline ajapuudus on enamasti ebakompetentsuse tagajärg. Suur osa poliitikutest on alailma kurnatud seetõttu, et nad ei julge olla ausad ega söanda öelda, et tal ei ole selleks aega, ta ei oska, ei tunne asja, tal ei ole selleks vajalikke kogemusi jne.

Aeg-ajalt tuleb ette sedagi, et poliitikule hakkab meeldima sellise märtri roll, mis tahes-tahtmata kaastunnet äratav. Äravaevatud poliitikule ei panda pahaks ei nõutust ega ahtrust, ei juttu ega tegusid.

Juba tegutsevate ja alles stardipakke seadvate poliitikute tegevuse edu ja ebaedu põhjuste analüüsi mõningaste eelduste käsitlemine on märk ühiskonna küpsuse kohta.

Küllap on Toompeal saanud sõnaõigust (võimu ja julgust juurde?) inimesed, kes tahaksid taas kord äratada rahvas usalduse riigi vastu ja tõsta põhiseadus rahva silmis jälle ausse. See ei ole lihtne. Lihtne on nimetada mingit isehakanud asjameeste punkti poliitikuteks ja lasta neil poliitika nime all rahva, kultuuri ja looduse arvel jukerdada.

Poliitika on ohtlik (tõenäoliselt kõige ohtlikum) tegevusala, sest poliitiliste vigade toime võib olla tohutu ja poliitilise tegevuse (tegevusetuse) tagajärjed korvamatud.

Oleks vaja teada saada, *millest või kellest sõltub* mitte ainult poliitika ja poliitikute ühiskondlik-poliitiline ja isiklik käitumine, vaid ka kõik, mis sõltub poliitikast ja poliitilisest käitumisest.

- Sel juhul oleks vaja mitte ainult julgust käsitleda tegelikkust sellisena, nagu see on, vaid ka otsust tegutseda edaspidi ausalt ja asjatundlikult, süsteemselt ja järjekindlalt, koos rahvaga ja rahva hüvanguks.
- Siis peaks Riigikogu ja valitsus hakkama arvestama ja hoidma oma haritlaskonda.
- Sel juhul tuleks taastada Eestis ühiskonnateadus, hakata uurima tegelikkuse tegureid, seadusi ja nende avaldumise seaduspärasusi.
- Siis oleks vaja kaasajastada Eestit mõjutavate tegurite kompleks kaasaegses redaktsioonis – funktsioneerimise, muutumise ja arengu ühtsuses.
- Siis oleks vaja õppida selgeks ühiskonna ja kultuuri, kogukonna, perekonna ja isiksuse käsitlemist võimaldav keel.
- Siis tekkiks võimalus ajada tükk maad teistsugust poliitikat ja elu võib Eestis hakata minema uue hooga.

Kui Riigikogu juhtkonnal on nii palju kodanikujulgust, et kujunenud oludele, tegelikule olukorrale ja situatsioonile otsa vaadata, peaks tal olema ka nii palju tarkust, et adekvaatselt reageerida. Paljusid huvitab väga, kas seal "kõrgel" ollakse valmis analüüsima protsentide ja indeksite kõrval ka seda, kuidas rahvas "all" elab, mis on vaesuse, võõrdumise, kuritegevuse, võõrandumise, prostitutsiooni, narkomaania, igat liiki hoolimatuse, ükskõiksuse, deprivatsiooni ja teiste sotsiaalsete nähtuste ja protsesside põhjused, ning ausalt avalikustama seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu tegevust ühiskonnas. Pole ju raske ette näha, et analüüsile peab järgnema süntees ja tegevuse kõrval tulevad tahes-tahtmata päevakorda võtta ka tulemused ning tagajärjed.

Võib olla päris kindel, et mõned “poliitikud” ei ole seda kunagi soovinud ega soovi ka edaspidi. Nad sooviksid sedasama, mida on põhjendamatult võimu juurde sattunud inimesed soovinud kõikjal läbi aegade; ka juba mitu tuhat aastat tagasi Vanas Kreekas ja Roomas ning Indias ja Hiinas. Need, kes on poliitikas asjatundlikud, s.o normiloovaks tegevuseks isikutena oma ideaalide teostamiseks ja oma rahva teenimiseks piisavalt haritud, informeeritud ja kogenud, mõtlevad ja käituvad ühtmoodi. Põhjendamatult, mingite manipulatsioonide abil end võimule kombineerinud isikud soovivad ja loodavad, et keegi ei saaks teada,

- kes nad on,
- mida nad teevad ja
- mis neil lõpuks välja tuleb.

Kui õnnestub see kõik salastada, ei ole tavaliselt karta midagi. Siis võib rahulikult edasi teha ükskõik mida või niisama veeteerida ning seletada, et tööd on palju, aega vähe ja kõik on väga raske. Siis võib needki asjatundjad kõrvale visata, kes on veel kuskil ametisse jäänud ja asendada nad omasuguste või veel “tumedamatega”, kes teevad kuulekalt vaid seda, mida kästud, nii, nagu kästud, siis, kui kästud ja seal, kus kästud.

Poliitika on kas voluntaarne (poliitikute meelevaldast tulenev), *à la* “meile tundub”, või teaduslikult (loe: majanduslikult, ökoloogiliselt, tehniliselt, organisatsiooniliselt, energeetiliselt jne) põhjendatud. Jutt ei ole süsteemsest ja komplekssest argumentatsioonist, vaid sellisest analüüsist, milles võetakse arvesse ühiskonnas aset leidvate protsesside ja nähtuste kõik olulised tegurid.

Olen kogenud, et suur osa “poliitikutest” ei ole kunagi kuulnud ega tahagi kuulda, mis on teadus, mille poolest erineb poliitika voluntaarsest jukerdamisest ja milles peaks seisnema poliitilise tegevuse eripära. Tean oma kogemuste varal ka seda, et mõned poliitikud ei kujuta üldse ette, millistel eeldustel oleks võimalik teha rahuldavaid (häid) poliitilisi otsuseid, s.o kompromisse, mis ei ole kellegi arvates ideaalselt head, kuid ei alanda kedagi selliseks näruks, kes peaks häbenema ennast ja teisi, sest ei saa tunda end väarikalt.

Inimene, kes ei suuda veel või enam parimagi tahtmise korral oma töö ja loominguga varal kuidagi ära elada, rääkimata kodu ja perekonna loomisest ja hoidmisest või laste sünnitamisest–kasvatamisest ning ühiskonna– ja kultuurielus osalemisest, ei saa normatiivselt käituda ja kujuneb teistele selles ühiskonnas elavatele inimestele probleemiks. Sellist poliitikat, mis probleeme aina juurde tekitab ning ei võimalda leida väljapääsu, on väga raske õigeks pidada. Ilma teaduslike uuringuteta ei ole poliitikutel võimalik avastada ühiskonnas ilmnevate vastuolude allikaid ja seoseid. Uuringuteta ei ole võimalik leida muutumise tendentse ja intensiivsust ning tuletada prognoose. Uuringuteta ei suuda keegi küllalt täpselt tunda saada elanikkonna koosseisu ja struktuuri, eri straatidesse (kihtidesse) kuuluvate inimeste huve ja vajadusi, hirme ja ootusi. Uuringuteta ei ole võimalik saada tagasisidet seadusandliku tegevuse ega riigi kohta tervikuna. Uuringuteta ei suuda keegi aru saada iibe katastroofilise languse põhjustest, funktsionaalse kirjaoskuse vähenemise taga olevast sündroomist, tööhõive ja tõhususe langusest, perekondade lagunemisest ega enesetappude sagenemisest. Samuti noorte (ja kõigi teiste) hälbiva käitumise tagamaadest ning adapteerumist, sotsialiseerumist, assimileerumist, integreerumist ja teisi protsesse

soodustavatest ning pidurdavatest asjaoludest. *Arvamuste asemele (kõrvale) oleks vaja teadmisi.*

Kahjuks on ühiskonnateadused Eestis väga nõrgal järjel. Kriteeriumid, mis võib-olla sobivad teadlaste hindamiseks täppisteadustes ja loodusteadustes, ei sobi päris kindlasti Eesti ühiskonna- ja kultuuriuurijate ning uuringute hindamiseks. "Kurja juureks" paistab olevat raha, mida "pumba" juures olevad isikud ei ole nõus kellegagi jagama.

Enne sõda, kolmekümnendate aastate teisel poolel, alustas tegevust Eesti Ühiskonnainstituut. Nõukogude võimule oli selline instituut tarbetu. Kahjuks ei ole tänase päevani tekkinud vajadust ühiskonnauuringute keskuse taastamiseks. (Praegu asub kunagise ühiskonnainstituudi ruumes haigekassa – kontor, mis ei pruugiks paikneda kooliks ja uurimisasutuseks ehitatud hoones.)

Paljudes maades on viimase paari aastakümne jooksul rajatud INIMESE INSTITUUT. Meil ei ole selles suunas keegi söandanud isegi mitte vaadata.

Vaielda võib teaduse osa kohta ühiskonna arengu tegurite süsteemis, kuid ühes asjas võib olla päris kindel: kui Eesti Teaduste Akadeemia ja ülikoolid ei muuda oma hoiakut ühiskonnateaduste suhtes ja kui Riigikogu ja Vabariigi Valitsus ei hakka tellima ühiskonnaalaseid uuringuid, siis ei ole väljavaateid saavutada edu Eesti riigi ja rahva elujõu säilitamisel.

Vaja oleks tagada igale põhimõttelise tähendusega otsusele kompleksset ja süsteemset põhjendust ning realiseerimiskava (programmi) koos tagasisidestuskavaga.

Poliitilistel otsustel on (võib olla) süsteemi loov või lõhkuv tähendus. Seetõttu tuleb nendes suhtuda erilise hoole ja tähelepanuga.

Poliitikul peaks olema...

- küllalt palju kaotada selleks, et ta hakkaks võtma oma ülesannet tõsiselt;
- küllalt suur süda selleks, et ta tahaks üldse vaadata ja mõtelda ka nendest asjadest, protsessidest ja nähtustest, mis ei ole otseselt talle või tema erakonnale kasulikud ja vajalikud;
- küllalt teritatud pilk selleks, et ta märkaks nii üldist, erilist kui üksikut, nii olusid, kui situatsiooni ning nende tegureid ühiskonna igal regulatsioonitasandil;
- küllalt palju teadmisi selleks, et iga käsitus oleks rahuldaval määral kompleksne nii ühiskonna- kui kultuuriseostes;
- küllalt palju tarkust selleks, et oma piiratusest aru saada ja hinnata ning arvestada asjatundjaid ning võõra abita aru saada, et õigeid arusaamu on palju;
- küllalt avar vaateväli selleks, et tunda ja arvestada igal juhul ja alati nii üldinimlikku kultuuri, rahvuskultuuri kui omakultuuri;
- küllalt palju oskusi selleks, et mitte ainult rääkida vajadustest ja võimalustest, plaanidest ja aruannetest, vaid ise ka tegelikult teha seda, mida on otsustatud teha, ning kvaliteetselt ja õigeaegselt alustatu lõpetada;

- küllalt hea lastetuba selleks, et olla (mitte näida!) tähelepanelik, siiras, aus, töökas, heasoovlik. Tige, õel, jõhker, salakaval, valelik, laisk või eriliselt töökas, enesekeskne jõhkard, kes on valmis võimu juurde jõudmiseks kasutama igasuguseid vahendeid, on mitte ainult poliitikale ja teistele poliitikutele vaid kogu rahvale eriliselt ohtlik;
- nii puhtad käed, et mitte keegi ei saaks teda süüdistada omakasu eelistamises, rahva ja riigi huvide reetmises, katteta lubaduste jagamises, maksupettustes, rahapesus vmt;
- küllalt palju kogemusi selleks, et ta suudaks ette näha oma ja teiste tegevuse (tegevusetuse) tagajärgi;
- küllalt hea haridus selleks, et ta saaks aru seostest–sõltuvustest, huvidest ja vajadustest, põhjustest ja tagajärgedest ning suudaks süsteemselt mõelda;
- küllalt hea intuitsioon selleks, et taibata, kes on kes ja mis on mis, milline on ja milline peaks olema tegelik situatsioon, millised on ja millest sõltuvad suhted inimeste vahel, kes tahab ja suudab olla ja kes pingutab vaid mulje jätmiseks;
- küllalt palju püsivust selleks, et probleemide käsitlemisel üritada aru saada kujunenud kitsaskohtade põhjustest;
- küllalt palju arukust selleks, et mitte ehtida end teistele kuuluvate sulgedega, mitte kiidelda ja hoobelda oma saavutustega, mitte uhkustada ja kelkida võimuga;
- küllalt raske elu selleks, et ta suudaks mõista inimesi, kellel ei ole kuskil elada, kelle võimed on kesised, kellel tervis vilets, kes on eksinud, kellega on juhtunud õnnetus või kes mingil muul põhjusel ei suuda iseseisvalt toime tulla;
- küllalt palju julgust selleks, et ta saaks olla ja jääda iseendaks ning seista tõe, õiguse ja õigluse eest;
- nii mõistev perekond, et oleks võimalik keskenduda, puhata, uskuda, usaldada ja pühenduda oma rahva teenimisele.

Poliitik peaks olema inimlik inimene. Poliitik on tahes–tahtmata üldsuse tähelepanu all; vahel koguni tähelepanu keskmes. Teiste inimeste keskel elamiseks ning töötamiseks, õppimiseks, uurimiseks, loomiseks, mängimiseks, mediteerimiseks, juhtimiseks, valitsemiseks ja teisteks tegevusteks vajalikke eeldusi kogutakse kogu elu. Poliitikas edu saavutamiseks ei piisa isiklikust panusest; on vaja osaleda ka teiste tehtud otsuste täitmisel, teha ise ja luua teistele edu saavutamiseks vajalikke eeldusi.

Edu saadab neid, kes on küllalt sarnased oma inimestega ja küllalt erilised selleks, et nendega oleks mõtet suhelda, kes suudavad kohanduda keskkonnaga ja kohandada keskkonda selleks, et saavutada koostöö.

Poliitilised otsused on ...

Suured põhimõttelise tähendusega otsused. Poliitilistest otsustest kasvab tavaliselt välja (tuletatakse) hulk üldkehtivaid määrusi ja korraldusi ning mingis eri valdkonnas või piirkonnas, konkreetses ettevõttes või organisatsioonis, kehtima mõeldud õigusakte.

Poliitilisi otsuseid saab teha *subjekt*, s.o aktiivse algena esinev inimene või inimeste kogu, kes suudab orienteeruda, otsustada, teha seda, mida on otsustanud teha, vajaduse korral

oma tegevust korrigeerida, siduda oma tegevus teistega ja võtta täie teadmisega enda kanda ka vastutus.

Poliitika on üks nendest tegevusaladest, milles professionaalsuse saavutamine eeldab eriti head ettevalmistust. Poliitikuks ei ole võimalik kasvada nii, nagu nõges prügikasti taga.

Poliitikuks peetakse...

Poliitikuks on võimalik tõusta aastatepikkuse järjekindla produktiivse poliitilise tegevuse tulemusena. Häbiväärne oleks end ise ühtäkki poliitikuks kuulutada. Jutud *à la* "Meie oleme poliitikud, ega me mõned spetsialistid ole" on loodetavasti jäänud nende hulka, mille kohta tuleks öelda, et *on, mida unustada*.

Poliitik peaks olema *generalist*, kes suudab optimaalse lahendustee avastamiseks kaasata probleemi käsitlemisse ja otsingusse küllalt palju üksteist arvestavaid spetsialiste.

Poliitikast, poliitikutest ja poliitilisest tegevusest ei ole võimalik midagi aru saada, kui ei ole ettevalmistust *poliitika subjekti* leidmiseks. Valdav osa poliitikast iseloomustab poliitika subjekti – tema arukust ja haridust, maailmavaadet ja maailmapilti, kannatlikkust ja järjekindlust.

Olulisel määral iseloomustab poliitika ka neid inimesi, kelle suhtes poliitikat aetakse. Ega asjata pole läbi sajandite räägitud: "Iga rahvas väärrib oma juhte!"

Poliitika ei toimi eraldiseisva fenomenina, vaid eeskätt õiguse foonil ja ühiskonna kui institutsionaalse süsteemi osa, elemendi või alaosüsteemina. Kui poliitikute asemel satub mingite manipulatsioonide toel võimu juurde mingi hulk kasuahneid kultuurikaugeid juhmardeid, hakkab see tavaliselt otsekohe välja paistma nende nõunike kaudu, kes appi kutsutakse, ning samuti tegevuse kaudu, mis peaks aitama lõhkuda kehtiva korra õiguslikke aluseid. Rahva seisukohalt õnnetu juhuse läbi võimule pääsenud grupeeringute esimeste poliitiliste sammude seas on nii mõnigi kord järelevalveorganite likvideerimine. Kui see operatsioon õnnestub ilma väga suure kära ja tagasilöögita, avaneb võimalus hakata rikkuma seadusi oma võimu tugevdamiseks (varem ametis olnud võtmeisikute väljavahetamiseks oma inimestega) ja igat liiki õigusaktide muutmiseks.

Poliitika aine moodustab kõik see, mille abil poliitilises tegevuses üritatakse tulemusi saavutada: midagi muuta või kinnistada.

Poliitikud teavad, et palja poliitikaga ei ole midagi peale hakata. Mingil viisil (sh poliitilise demagoogia abil) tekitatud elevuse ja ükskõik millise kattega (ka katteta) lubaduste abil äratatud *lootuste harjal on võimalik jõuda võimule*. Teiste sõnadega: on võimalik võita valijate tähelepanu ja eelistus ning koos sellega saada enda valdusse (legaalne!) õigus koostada oma erakonnale ja endale kasulikke õigusakte. Võimuga kaasneb võimalus korraldada järelevalve igasuguste normatiivsete aktide täitmise kontrollimiseks ja õigus sanktsioonide rakendamiseks. Tuleb ette, et poliitikud kasutavad seda õigust selektiivselt, st

suunavad kontrolli eeskätt oma poliitiliste vaenlaste (opositsioonis olevate poliitikute ja nende taga olevate isikute) vastu.

Muidugi ei ole see kuigi lihtne siis, kui toimib neljas võim – *ajakirjandus*.

Väljastatud ei ole ka vastupidine mõju: ajakirjanduski võib olla mõnikord müüdav ja teenida selliste isikute huve, kellele Eesti ja eestlaste lootused ning ootused korda ei lähe. Ajakirjanduski on mõnikord eksitaval määral heitlik, pealiskaudne, robustne, rõve, vaimulage, kultuuriväline, õel jne.

Totalitaarses ühiskonnas on ajakirjandus võimu atribuut (kollektiivne propagandist, agitaator ja organisaator, s.o manipulaator, kes peab innustama masse uutele töövõtudele nii, et kellelgi ei tekiks julgust asuda võitlusse oma õiguste ja õigluse eest). Demokraatlikus ühiskonnas on ajakirjandusel eeskätt informatsiooni, aga ka kultuuri, integratsiooni *jasotsiaalse kontrolli* funktsioon. Sotsiaalset kontrolli teostab ajakirjandus võimalusega tuua igasugused pahed avalikkuse ette. Sotsiaalne kontroll toimib enamasti tunduvalt tõhusamalt, kui riiklik kontroll. Avalikuks tulemise hirmus ei saa poliitikud endale lubada kõike seda, mida nad muidu teeksid silmagi pilgutamata.

Poliitika ilmneb sellises ühiskonnas ja kultuuris ning selle osades ja alasüsteemides, mis eeldab väärtuste, normide, müütide ja tabude süsteemi loomise, tugevdamise ja/või muutmise kaudu põhimõttelist tähendust omava tegevuse (vajalikuks peetava tegevuse puudumise) põhjendamiseks terviklikku vastutamist.

Poliitiline vastutus kaasneb otsustamisega ("*Kes otsustab, see vastutab!*").Vastutuse endalt kellegi teise kaela veeretamiseks kasutatakse mõnikord lihtsaid, aga ka väga rafineeritud võtteid.

Ühiskonna edasist kulgu mõjutavatel hetkedel (valimistel) saab oma põhiseaduslikku õigust kasutada inimene, kellel on selleks *nii juriidiline kui ka moraalne õigus*.

Rahvas on põhiseaduse järgi kõrgema võimu kandja, aga ta teostab seda võimu oma (seaduslikult valitud?!) esindajate kaudu.

Niisiis eeldatakse, et

1. rahvas (loe: iga kodanik ja hääleõigusega mittekodanik) on küllalt haritud, informeeritud ja kogenud selleks, et täie teadmise ja vastutusvõimelisena valimisprotseduuris osaleda (täita oma kodanikukohust?), ja
2. saadikukandidaadid on küllalt haritud, informeeritud ja kogenud ning igas muuski mõttes piisavalt väarikad esindama kõrgema võimu kandjat poliitiliste otsuste tegemisel.

Igaüks, kes ei ole lausa pime või rumal, peaks nägema ja aru saama, et senimaani ei ole valimiste toimumiseks Eestis veel kumbagi eeldust. Demokraatiast oleme esialgu veel väga

kaugel. Muidugi on võimalik leida kümneid argumente praeguse olukorra põhjendamiseks ja seletada, et

- demokraatiat on vaja õppida, aga meil ei ole kelleltki midagi õppida, sest meie ajalooline kogemus on unikaalne ja positsioon nii eriline, et kõik tuleb endal selgeks saada pelgalt kogemuste varal (loe: eksimiste hinnaga);
- demokraatiat ei ole võimalik õppida, sest demokraatia on kultuuri funktsioon, mistõttu on vaja lihtsalt oodata seni, kuni aeg teeb oma töö;
- kui Jumal annab kellelegi elu ja ameti, siis küllap ta lisab ka elamiseks ning sellel ametikohal tegutsemiseks vajaliku tarkuse. Seetõttu ei ole inimestel mingisugust spetsiifilist ettevalmistust vaja selleks, et valimistest (kõige tähtsamate otsuste tegemisest) osa võtta, ega ka selleks, et lasta end saadikuks üles seada ning valituks osutumise korral eri värvi nuppe vajutada või kätt tõsta;
- demokraatia on fiktsioon, sest rahvast rääkimine ja rahva nimel mingite avalduste tegemine on vaid poliitiline demagoogia, kuna rahva vajadustest kõnelejad tegelikult ei tea, milline rahvas on (milline oli, on ja võiks olla elanikkonna koosseis ja struktuur linnas ning maal), millest ja millele rahvas elab, mille üle muretseb või rõõmustab;
- demokraatia on põhimõtteliselt liiga kallis ja nii kohmakas, aeglane ning ebaefektiivne süsteem, et sellega ei ole mõtet liiga palju vaeva näha. Elus on nii, et mida rohkem rahvale rääkida demokraatiast, seda rohkem on võimalik omapäi, st rahva, looduse ja kultuuri arvel tegutseda;
- rahvast ei ole üldse mõtet rääkida, sest *“rahvas ei tea midagi, rahvas ei saa millestki aru, rahvas ei otsusta midagi, nende eest otsustavad juhid”*. Sellise avalikult faðistliku, küünilise otsekohesusega tehtud avalduse kõrval on sisuliselt samaväärne ka risti vastupidine avaldus, mille järgi *“kogu võim kuulub rahvale”*. Siis on kohane küsida nii, nagu Mikk Mikiver küsis loomeliitude ühisarutlusel tollase Ülemnõukogu istungite saalis: “Kellele kuulub võim siis, kui “võim kuulub rahvale?””

Kellelegi ei tohiks olla liiga raske aru saada, et ühe või teise saadiku või muu kandidaadi eelistamine on võimalik vaid sel juhul, kui

- valijal on alternatiiv (Kerge on aru saada, et kui nimekirjas on vaid üks kandidaat, siis ei ole võimalik eelistusotsust teha. Vaja oleks aru saada, et eelistusotsuse langetamine ei ole võimalik ka sel juhul, kui nimekirjas on mitusada kandidaati, kellest valija(-d) paraku ei tunne ühtegi, ega oska nende kohta mitte midagi arvata);
- valijad oskavad vaadata elu ja inimesi, ühiskonda ja kultuuri, olusid ja olukorda, võimalusi ja ohte ning on tänu sellele võimelised hindama erakondade ning kandidaatide poolt antud hinnanguid ning muid avaldusi eesmärkide, vahendite, tegutsemise printsiipide, aja ja koha ning muu otsustamiseks vajaliku kohta;
- valijad on enam-vähem süsteemselt, täpselt ja operatiivselt informeeritud olude, olukorra ja situatsiooni ning nende põhjuste kohta;
- saadikukandidaatide hulgas on mitmeid, kes võiksid olla valitud osalema seadusloomes ja keda oleks võimalik usaldada (taluda) riigi ja rahva esindajana mingites rahvusvahelistes arutlustes ja lepingute allkirjastamisel;

- erakonnad, kes üritavad saavutada valimisvõitu, on suutelised võtma endale vastutuse riigi ja rahva tulevikku määravas protsessis;
- erakondade valimisplatvormid on nii selgelt ja lihtsalt kirjutatud, et nendest oleks võimalik aru saada ja oleks võimalik ka kontrollida, mis tegelikult erakondade poliitilise tegevusega kaasneb.

Olukorras, kus *valitakse erakondi, aga võimule satub koalitsioon* (keda keegi ei ole valinud), tekib suur hulk selliseid küsimusi, millele ei soovi mitte keegi vastata.

Poliitika väärtus ilmneb inimeste heaolu ja arenguruumi kaudu. Käsitledes mingit konkreetset poliitikat, ei ole võimalik sellele poliitikale hinnangut anda, sest hinnangu andmiseks oleks vaja arvestada (eeskätt?) ka seda,

- mil määral analüüsi ja hindamise objektiks olev poliitika rahuldab "tarbijate" vajadusi;
- mil määral on võimalik seda poliitikat antud ajal, oludes, olukorras ja situatsioonis tegelikult ajada;
- kas poliitilistele deklaratsioonidele järgneb sihiteadlik ja järjekindel, kõigi vajalike (nii aineliste kui ka intellektuaalsete ja vaimsete) ressursidega kindlustatud tegevus;
- kas osatakse, julgetakse ja suudetakse tagada edasi- ja tagasisidestus (kehtiva seadustiku ja eesmärkidega kooskõlas olev tegevus ning sellised tulemused, mis sobivad "sisendiks" järgmistesse protsessidesse);
- kas vaevutakse algul prognoosima ja hiljem arvestama, milliseid tulemusi ja tagajärgi tõenäoliselt kaasneb (tegelikult kaasnes) kohe ja hiljem, siin ja mujal, avalikult ja varjatult (või latentselt);
- milliseid ressursse oleks vaja rahuldavate tulemuste saavutamiseks ja ootuspäraste tulemuste kõrvale alailma kujunevate tagajärgedega toime tulemiseks;
- milliseid tingimusi oleks vaja (ja millised tingimused on) olemasolevate ja juurde hangitavate ressursside kasutamiseks;
- kas eesmärgistatud tegevuse abil õnnestub käivitada sellised protsessid, mis saaksid edaspidi kulgeda iseregulatiivselt või kujuneb välja selline sõltuvus, mis välistab sünergia ning vajaduse ise otsustada ja vastutada oma elukorralduse ja olukorra eest;
- kas õnnestub vältida nende subjektide hävitamist, kes rajasid uue poliitika alusideed ja koostasid uue poliitilise doktriini realiseerimiseks vajalikud organisatsioonilised ning administratiivsed lähtekohad.

Milles seisneb poliitiline tegevus?

Poliitilises tegevuses...

- antakse hinnang (keelatakse anda hinnanguid) inimestele, nende tegevusele, tulemustele–tagajärgedele ja/või seostele, sõltuvustele, oludele ja situatsioonile kui kellegi tegevuse või varem kehtinud süsteemi produktile (või süsteemituse tagajärjele);
- seatakse või muudetakse eesmäärke;
- valitakse või muudetakse eesmärkide saavutamiseks vajalikke vahendeid;
- kehtestatakse või muudetakse tegutsemise aluseid (printsiipe);

- kehtestatakse või muudetakse hindamise aluseid (kriteeriume);
- seatakse uued ja kuulutatakse kehtetuks vanad prioriteedid;
- kuulutatakse välja uued prerogatiivid (eelisõigused) ja põhjendatakse prerogatiivide muutmise vajadust;
- seatakse ametisse oma inimesed, kes on uutele juhtidele küllalt (eriliselt) ustavad ja igati usaldatavad;
- mõeldakse välja õigustus seni kehtinud struktuuri muutmiseks ja uue struktuuri kehtestamiseks ning muudetakse nii territoriaalsete kui ka funktsionaalsete seoste ja sõltuvuste korda nii, et muutuks ka autoriteetideks peetud isikute pingerida ja subordinatsiooni süsteem.

Poliitika kui mõttekonstruktsiooni realiseerimiseks luuakse strateegia ja selle realiseerimiseks omakorda taktika. Heal juhul koostatakse mingi hulk programme, mille sisse võib mahtuda hulk projekte. Programmidel ja projektidel on oma struktuur, eelarve, ajakava, tähtajad, aruandluse vorm ja muu kord, mis peaks kindlustama kvaliteetse tulemuse sobivaks tähtajaks optimaalsete kulutustega.

Iga eluala, eluvaldkonna või piirkonna kohta võivad poliitikud ajada mingit poliitikat. Vastavalt kujuneb majanduspoliitika, sotsiaalpoliitika, sise- ja välispoliitika, rahvuspoliitika, kultuuri- ja hariduspoliitika, sotsiaalpoliitika, tervishoiupoliitika, regionaalpoliitika jne.

Igaüks võib ise vaadata, milline on olnud ja milline on enam- või vähemtuntud erakondade poliitika, nagu ka enam- või vähemkirjutud eelmiste valitsuste ja praeguse valitsuse poliitika.

Eraldi on vaja analüüsida ametkondade ja ametite poliitikat (põhimõttelise iseloomu ja otstarbega tekste) ning nende kõigi reaalsel poliitilise iseloomuga organisatsioonilist ja muud tegevust.

Poliitiline tegevus *toimub*

- avalikult või varjatult,
- professionaalselt või diletantlikult,
- oma rahva, enda, oma erakonna või kellegi teise huvides.

Mõelda oleks vaja arvatavasti ka selle üle, mida öelda sissejuhatuseks või saateks neile, keda süda kutsub poliitika poole, kuid kellel ettevalmistust selles valdkonnas ausaks asjatundlikuks tegutsemiseks (veel) ei ole.

Esimene reegel: Ära kahjusta! Niisugust poliitilist otsust ei ole võimalik pidada heaks otsuseks, mis on tehtud

1. elanikkonna mingi kategooria arvel,
2. looduse arvel või
3. kultuuri arvel.

Kui keegi selles suunas surub ja vääratus siiski ette tuleb, ilmneb mõne aja pärast, et vanasõna "Igal oinal on oma mihkclipäev!" peab paika.

Teine reegel: Ära manipuleeri inimestega! Poliitilisi otsuseid ei tohi teha inimeste arvel, vaid inimeste hüvanguks. Seetõttu tuleb tõdeda, et poliitilises tegevuses ei saa osaleda selline inimene, kes inimest, tema vajadusi ja huve ei tunne, ega ka selline, kes tunneb inimest päris hästi, kuid loodab kasutada oma teadmist ennekõike selleks, et sundida teisi inimesi jõhkra sunni või mingite peente demagoogiliste vahenditega kannatama ja virelema.

Kolmas reegel: Püüa olla, mitte näida! Keegi ei saa olla nii suur asjatundja, et võib pidada end asjatundjaks iga eelnõu arutamisel. Poliitik kutsub endale asjatundjaid kõrvale ja kuulab neid. Poliitika ei ole mäng, vaid erakordselt vastutusrikas tegevus. Riiki ei saa mängida kuigi kaua.

Neljas reegel: Liigu avatud silmade ja kõrvadega! Kõik muutub ja areneb (või hääbub). Lahendused, mis olid alles hiljuti igati kaasaegsed, võivad olla juba vananenud. Eriti rumal on selline "poliitik", kes üritab tegutseda vananenud paradigma raames, st "teha ise ja nõuda teistelt, et rumalusi tehtaks üha rohkem ja paremini".

Viies reegel: Võta arvesse, et igasuguse tegevusega ühiskonnas ja kultuuris võivad kaasneda mitte ainult tulemused, vaid ka tagajärjed! Arukaks ja paindlikuks käitumiseks on poliitikul vaja prognoose, milles on vastastikusel sõltuvuses võetud arvesse nii majanduslikud kui ka sotsiaalsed, õiguslikud, poliitilised, tehnilised, energeetilised, tehnoloogilised ning ökoloogilised jt tegurid. Tagantjärele targutamine, *à lamida oleks pidanud mõtlema ja tegema*, on rappasattumise korral sageli enese õigustamise ja teiste petmise vorm.

Kuues reegel: Võta aeg-ajalt aeg maha! Aega on vaja vähemalt selleks, et märgata õigeaegselt või pisutki varem oma ees müüri või kuristikku ja ka selleks, et senise tegevuse tulemuste ja tagajärgede (eriti nende *põhjuste*) üle järele mõelda.

Seitsmes reegel: Pea meeles, et edu saavutamise eelduseks on koostöö, kuid poliitiku elu on ka võitlus, mitte meelakkumine. Ära imesta, kui saad kriimustada. Ka komistamist (eksimist) võib igaühel elus ette tulla; poliitikule oleks häbiväärne solvuda, lamama jääda ja reeta nii aated kui ka aatekaaslased.

Kaheksas reegel: Poliitika ei ole räpane asi! Rämpased saavad olla selliste poliitikute teod, kellel ei ole ei ühiskonna- ega kultuuriseost, kellel on ükskõik, mida rahvas temast edaspidi arvab või kes loodab, et ehk õnnestub kuidagi varjata nii oma tegevust kui ka selle tagajärgi ning vältida vastutusele võtmist.

Poliitikast ja poliitikutest ei ole kerge kirjutada

Mida te teeksite, kui Riigikogu Kantselei osakonnajuhataja palub teid kunagi lähemas või kaugemas tulevikus kirjutada poliitikutele ja neile, kes loodavad saada poliitikuks, poliitikast ja poliitikutest. Mida te kirjutaksite poliitilistest otsustest, mille väärtust ei ole kombeks käsitleda, sest riik on tervikuna tagasisidestamata?

NB! Süsteemide üldteooriast peaks olema paljudele selge, et iga isereguleeruv süsteem hukkub varem või hiljem, kui ta ei suuda tagada operatiivset, täpset ja süsteemset tagasisidet.

Mida te kirjutaksite poliitilise käitumise spetsiifikast, poliitiliste otsuste tegemise eeldustest ning otsustamisega või otsustamisest kõrvale hiilimisega kaasnevast vastutustundest ja seaduste, määruste, korralduste jms ette nähtud vastutusest? Võimalik oleks öelda vastuseks, et ei oska midagi öelda ega kirjutada ja pealegi on see liiga delikaatne teema. Võiks ka küsida: "Kus te olite kümme, seitse, viis või kolmgi aastat tagasi?"

Tabuteemasid ei tohiks Eestis olla. Paraku ei ole Eesti poliitilise süsteemi ja poliitikute tegevuse sisulist analüüsi kuigi sageli ette võetud. Millal on õige aeg kirjutada poliitikast? Parim aeg on siis, kui poliitikud ei ole veel harjunud pidama end väljaspool kriitikat olevaks kategooriaks. Ka enne valimisi on poliitikuks pürgivad isikud nõus üht-teist õppima. Pärast valimisi esineb seda harva.

Põhimõtteliste (poliitiliste) otsuste tegemine eeldab teooria, metodoloogia, metoodika ja praktika ühitamise võimet. Kui ükskõik, millist neist neljast ignoreerida, on võimalik loota vaid katse-eksituse meetodi abil kunagi kuidagi nii kaugele jõuda, et ei ole vaja peaaegu kõike veel ja veel kord muuta.

Kas see "lahing", mis käib hüvede endale kahmamisel võidu saavutamiseks, hakkab läbi saama? Kas võib loota, et lõppude lõpuks õnnestub jõuda ühele poole riikliku infrastruktuuri erastamisega ja et siis lõpeb ka "suurte kalade" huvi riigi poliitilise struktuuri vastu? Elame, näeme, kas pärast energeetika, side ja raudtee erastamist läheb mere, mereteede ja sadamate, maanteede, õhuteede jms erastamiseks? Kas keegi peab veel võimalikuks saada endale kuskilt nii palju hüvesid, mis kompenseeriks valimistel mingi erakonna toetamiseks tehtud kulud? Raske uskuda!

Valimisvõiduga saavutatud vabadus ignoreerida korda peaks tasapisi muutuma võitluseks eriti tugeva korra eest. Kui see aeg kätte jõuab, siis tekib Eesti poliitikas täiesti uus olukord ja suur osa siin toodud arusaamadest võivad osutuda vajalikuks ka neile, kes praegu selle arutluse üle pigem muigavad, kui mõttesse jäävad.

Siis, kui oleks vaja tõepoolest ka vastutada oma poliitilise ja muu tegevuse, tulemuste ja tagajärgede eest, peavad "poliitikud" leidma endale mingi teise tegevusala või tegema endale selgeks need (objektiivsed) seadused, mille kohaselt funktsioneerib, muutub ja areneb ühiskond ja kultuur ning kuidas elavad inimesed ühiskonna liikmetena ja kultuuri esindajatena teiste inimeste keskel.

Siis hakatakse võib-olla üksteisele meelde tuletama, et mittesüsteemsed otsused on *a priori* kõik valed, et eesmärgistamata tegevus kujuneb vagadest soovidest sõltumata kokkuvõttes raiskamiseks jne.

Loomulikult tekib varem või hiljem küsimus, kelle arvel toimub selline raiskamine ja vargus, purustamine ja lobisemine, mille õigustamiseks on võimalik kinnitada: *"Riik on halb*

peremees. "Varsti ei ole enam võimalik varjata, et saamatuse ning madala kvaliteediga otsuste peamiseks põhjuseks on ametialane harimatus, eufooriline joovastus sülle kukkunud võimu üle ja küüniline hoolimatu hoiak oma maa ja rahva suhtes.

Minult on mõnikord küsitud: "Miks sa poliitikast lahkusid?" Olen iga kord vastanud, et lahkusin Riigikogust, mitte poliitikast. Väljaspool Riigikogu (ja mingisugust erakonda) olen saanud palju rohkem poliitikaga tegeleda, kui tol ajal, mil tundsin end olevat absurdses sundsituatsioonis, või selgemalt öeldes, nagu kilu kummi tõmbunud karbis.

Poliitika, nagu iga teise "*kõigile ammu teada ja selge asja*", üle arutlemiseks on vaja eelkõige täpsustada nende (võtme)sõnade sisu, mille abil oleks võimalik saavutada selles arutluses osalemiseks ja sellest aru saamiseks vajalik selgus. Olin Riigikogus küllalt kaua, et täie teadmisega öelda: enamikust seal toimunud arutlustest ei saanud suur osa tollastest saadikutest ja ametnikest mitte midagi aru. Küsimus selle kohta, millist värvi nupule oleks vaja vajutada mingi hääletamise ajal, on tavaliselt lahendatud ammu enne hääletamist nii koalitsiooni- kui ka opositsiooninõukogus ja saadikul on vaja seoses hääletamisega a) olla saalis või saalist ära, b) olla ärkvel, et enne nupule vajutamist vaadata, kas "dirigendi" rolli määratud isikul on põial püsti või sorgu, ja c) olla küllalt kaine, et mitte segi ajada oma laual olevaid nuppe. Loomulikult ei taha enamik poliitikuid seda, et neid pannakse ühte patta "poliitikutega" (ise end alusetult poliitikuks nimetavate isikutega). Loomulikult ei taha tühikäigul askeldavad isikud seda tunnistada, et nende tegevus on fiktiivne, et nad tegelikult ei tea, millest otsustamine sõltub, mis on ühiskond ja millest sõltub ühiskonna funktsioneerimine, muutumine ja areng; ei kujuta ette, mis on kultuur ja mis sõltub kultuurist, mis on eesmärk ja mis vahend, mis on põhjus ja mis tagajärg jne.

Inimesed, kes ei tea, milline on ja millest sõltub erinevas straadis (kihis) ja erineva staatuslega inimeste elu Eestis, ei saa tegelikult seadusloomes osaleda. Väljapääs on olnud seni vägagi lihtne; nad on püüdnud endale ja üldsusele seletada, et kuna *nad on poliitikud (mitte spetsialistid)*, siis nad ei peagi seda kõike (loe: mitte midagi) teadma ega oskama. Piisab, kui nad on kindlameelselt (loe: fanaatiliselt) ustavad oma liidrile ja entusiastlikud igas ettevõtmises. Maailmavaade ja maailmapilt ning nende taga olev filosoofia koos aatelite taotlustega ei ole meie päevil enamasti ei arusaadav ega mõistetav. Hoopis lihtsam ja moodsam on kuulutada end ärimeheks ja häbitult partneri, riigi või rahva arvel raha kokku ajada selleks, et rikastuda ja värvata (osta valimiskampaania toetamise sildi all) endale soodsate seaduste koostamiseks vajalikke "poliitikuid". Käepikenduseks sobivad vaid sellised isikud, kes suudavad pöörata teisi ja lubavad pöörata ennast ainult koos küllalt kõrgelt ja kaugelt puhuva tuule suuna muutumisega. Nii, nagu tõkatitilk võib rikkuda meetünni, võib mõni vääritud saadik heita halba varju ka nendele saadikutele, kes käituvad igati korrektselt ja väarikalt. Poliitikud, kes peavad silmas ennekõike oma otsest ja kaudset heaolu, ükskõik, kui väikest või suurt kasu ja võimalust püsida või tõusta karjääriredelil nii, et sellega ei kaasneks vastutust oma tegevuse ega tegevusetuse tagajärgede eest.

Poliitikat saab hinnata "röpaseks asjaks" ainult siis...

- kui poliitikuks saab end kuulutada igaüks, kellel vastav tuju tuleb;

- kui rahvas on nii rumal, et laseb manipulatsioonide abil saadikuks valida omakasupüüdlikke rumalaid inimesi;
- kui sotsiaalne kontroll “poliitikute” tegevuse üle on nõrk või lakkab hoopis.

“Poliitikud” võivad siis väga kiiresti kasvada ühiskonnale ohtlikuks kihiks, kes harjub oma positsiooni nautima ja ei taha mingil juhul võimust (loe: privileegidest) ilma jääda.

Kokkuvõtteks

Eestis võib sobida poliitikuks inimene, kes kujutab ette, mida tähendavad põhiseaduse preambulas fikseeritud ideaalid ja milline peaks olema inimeste elu selles riigis, mida peetakse demokraatlikuks kodanikuühiskonnaks. Poliitikuks võib sobida inimene, kes ei pea ühtki pingutust oma rahva teenimisel liiga raskeks ja kes tahab end pühendada võitlusele rahva heaolu nimel ning igat liiki puuduste ja nende põhjuste vastu.

Rahval on üpris palju kollektiivse alateadvusena ilmnevat tarkust, kuid iga kodanik peaks olema senisest tunduvalt tähelepanelikum ja nõudlikum selleks, et mitut liiki manipulaatorid ja “moosijad” enne valimisi ära tunda ning kõrvale tõrjuda. Eesti Riigikogus, ega ka mingis teises normiloovas otsustuskogus, ei tohiks olla ruumi niisugustele inimestele, keda ei saa kuidagi usaldada looma õiguslikku alust ühiskonnas kulgevatele protsessidele. Suurepärane keemik, füüsik, bioloog, biofüüsik, biokeemik, insener, arst või õpetaja võiksid kõik kujuneda ka suurepärasteks poliitikuteks, kuid see ei saa juhtuda enne algkursuse läbimist. Vaja oleks omandada vähemalt nende sõnade tähendus, mille abil saaks oma mõtteid ja tundeid kolleegidele arusaadavaks muuta. Need teadmised ja oskused, mis on vajalikud osalemiseks seadusandlikus või muus poliitilises tegevuses, ei ole nii ulatuslikud, et nende omandamine võtaks aastaid. Õppeaeg sõltub ennekõike aga õppija eeldustest, õppimiseks kasutatavatest mudelitest ja nendest tekstidest, mida on võimalik pidada õpikuteks. Poliitikutelt peab eeldama professionaalsust, nagu igal tegevusalal, kus tegijaid hinnatakse tulemuse kvaliteedi, mitte üksnes kvantiteedi (vastu võetud õigusaktide arvu) alusel. Vastasel juhul kukub meil tahes-tahtmata välja samasugune demagoogia, nagu oli nõukogude ajal, mil Terežkova ja kõik teised kosmonaudid võisid sõna võtta igal teemal ja teistel oli ette nähtud neid jutte harda näoga kuulata.